

Cilt 8, Sayı 16, Aralık 2020

Makale Adı /Article Name

DARA'DAN (ANASTASIOPOLIS) BATI
AKDENİZ (KUZEY AFRIKA-GÜNEY
İSPANYA ‘?’) SERAMİKLERİ*

WESTERN MEDITERRANEAN
(NORTHERN AFRICAN-SOUTHERN
SPAIN ‘?’) CERAMICS FROM DARA
(ANASTASIOPOLIS)

Yazar

Murat TOSUN

Dr. Arkeolog, E-mail: muratsn@windowslive.com, ORCID NO: 0000-0003-0595-8587.

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30.09.2020

Kabul Tarihi: 13.10.2020

Yayın Tarihi: 30.12.2020

Kaynak Gösterme

Tosun, Murat (2020). Dara'dan (Anastasiopolis) batı akdeniz (Kuzey Afrika-Güney İspanya ‘?’) seramikleri . *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 269-288.

* Bu makale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü’nde çalışması tamamlanmış “Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri” adlı doktora tezinin bir bölümünü içermektedir. Bu tez çalışması, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri (AKMED) ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (MSGSÜ BAP) tarafından desteklenmiştir.

Öz

Dara (Anastasiopolis) Antik kenti, Mardin ili, Artuklu ilçesine bağlı Dara mahallesinde yer almaktadır. Mardin merkezinin 30 km güneydoğusunda yer alan Dara (Anastasiopolis) özellikle 6. yüzyıldaki sınır garnizonu olması ile Geç Antik Dönemi en iyi yansıtan kentlerdendir. 1986 yılından bu yana Dara (Anastasiopolis) Antik kentinde çoğunluğu kesintili olmakla birlikte yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda seramik buluntu ile karşılaşmıştır. Bu buluntular, kentteki yeme-içme kültürüne ilişkin önemli ipuçları vermekle birlikte özellikle kentin ticari ilişkileri açısından da çok değerli bilgileri içinde barındırmaktadır. Dara'da (Anastasiopolis) beş adet Kuzey Afrika-Güney İspanya üretilmiş amphora, altı adet Afrika kırmızı astarlı çanak/tabak/kâse ve üç adet Afrika kırmızı astarlı çanak/tabak/kâselerin taklidi niteliğinde olan varyantları olmak üzere toplam 14 adet çoğunluğu Kuzey Afrika ve olasılık dâhilinde Güney İspanya Bölgesi üretilmiş ithal seramikler tespit edilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun en batı sınırlarını teşkil eden Kuzey Afrika ve Güney İspanya üretilmiş bu seramiklerin yine Roma İmparatorluğu'nun en doğu sınırlarından birisi olan Dara'da (Anastasiopolis) bile ele geçmesi dönemi içerisinde muazzam bir deniz ve kara ticaretinin varlığını seramik verileri ışığında kanıtlamaktadır. Bu seramiklerin kesin olmamakla birlikte en erken 4. yüzyıl daha çok 5. ve 6. yüzyıl örnekleri olan ve de kısmen 7. yüzyıl ortalarına kadar da kullanıldığı bilinmektedir. Büyük olasılıkla özellikle zeytinyağı ve şarap gibi sıvı ürünleri taşıma da kullanılan amphora bulguları, Dara'nın (Anastasiopolis) İmparator I. Anastasius Dönemi'nde (491-518) -504/505-507 yılları arasında- kurulması sonrasında özellikle I. Iustinianus Dönemi'nde (527-565) bölgede yaşanan Roma-Sasani savaşları sırasında kente erzak yardımı amaçlı getirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Ancak, buluntular içerisinde 6. yüzyıldan daha erken amphora bulgularının olması kentin garnizon olarak kuruluşundan önce de araçlar vasıtasıyla Afrika ile ticaretin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nun dönemi içerisindeki en kaliteli seramiklerinden olan Afrika kırmızı astarlı seramiklerinin Dara'daki (Anastasiopolis) varlığı da kentte elit bir grup tarafından bu tür çanak/tabak/kâselerin sofralarında kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dara (Anastasiopolis), Kuzey Afrika-Güney İspanya, Seramik, Çanak/Tabak/Kâse, Amphora.

Abstract

Dara (Anastasiopolis), located to 30 km southeast of Mardin center, is one of the cities that best reflects the Late Antiquity, especially as it was a border garrison in the 6th century. In the ancient city of Dara (Anastasiopolis) since 1986, many ceramic finds has been encountered in the excavations carried out, although most of them were intermittent. These finds give important clues about the food and beverage culture in the city, but also contain valuable information especially in terms of the commercial relations of the city. In Dara (Anastasiopolis), a total of 14 pieces, mostly Northern African and imported ceramics that were produced in the Southern Spain Region were identified as possible. The fact that these ceramics which were produced in Northern Africa and Southern Spain, which constitute to the western borders of the Roman Empire mostly and which were found even in Dara (Anastasiopolis), one of the eastern borders of the Roman Empire, proves to the existence of an enormous sea and land trade in the light of ceramic data. Although these ceramics are not certain, it is known that they were used as early as 4th century, mostly 5th and 6th century examples and partially until the middle of 7th century. The findings of amphorae, which were most likely used to transport liquid products such as olive oil and wine, were found after the establishment of Dara (Anastasiopolis) in the period of Emperor Anastasius I (491-518) -504/505-507, especially in the Period of Iustinianus I (527-565). It suggests that it was brought to the city for food aid during the Roman-Sassanian wars in the region. However, the presence of amphora findings earlier than the 6th century in the finds indicates that there was trade with Africa through intermediaries before the city was established as a garrison. In addition, the presence of African red slip wares, one of the best quality ceramics in the period of the Roman Empire, in Dara (Anastasiopolis) indicates that such bowls/plates/bowls were used by an elite group in the city.

Keywords: Dara (Anastasiopolis), Northern African-Southern Spain, Ceramic, Bowl/Plate/Bowl, Amphorae.

Giriş

Dara (Anastasiopolis), Mardin şehrinin 30 km güneydoğusunda, Nusaybin'in 18 km kuzeybatısında yer alır. Coğrafi olarak, Mezopotamya Ovası'nın kuzeyindeki Tur Abdin Dağları'nın güney eteğinde ve ovaya hâkim bir konumdadır (**Resim 1-2**). Dara (Anastasiopolis) hakkındaki en erken tarihli kayıtlar ve bulgular MÖ¹ 3. yüzyılda Parth egemenliği ile başlamaktadır. 6. yüzyıl başlarına kadar da küçük bir yerleşim alanı olarak kullanım gören Dara (Anastasiopolis), Roma İmparatoru I. Anastasius (491-518) tarafından garnizon kent olarak seçilerek kentte 504/505-507 yıllarında inşa faaliyetleri yürütülmüştür. I. Anastasius kurduğu kente Anastasiopolis adını vermiş ve Dara'yı (Anastasiopolis) Mezopotamya Bölgesi'nin idari ve askeri merkez üssü haline getirmiştir. 6. yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar en parlak dönemini yaşayan kent, bu tarihten sonra zayıflamaya ve 7. yüzyıl ortalarından itibaren de İslam fetihleri ile düşerek küçük bir yerleşim olarak tarihsel sürecine devam etmiştir. 10. yüzyıl ile 11. yüzyılın sonlarına kadar Roma İmparatorluğu (Bizans) egemenliğine tekrar giren kent, bu tarihten sonra Selçuklu Devleti hâkimiyetine girmiştir. Dara (Anastasiopolis), 12. yüzyıl ortalarında Büyük Selçuklu Devleti himayesindeki Artuklu Beyliği tarafından yönetilmeye başlamıştır. 13. yüzyıl ortalarında da İlhanlılar tarafından büyük oranda tahrip edilen kent, 13-14. yüzyıllarda sadece küçük bir köy yerleşimi olarak kalmıştır (Tosun, 2018: 455-480).

Bu makalede daha çok Dara'nın (Anastasiopolis) en ihtişamlı dönemi olan Geç Antik Dönem'e tarihlenen Kuzey Afrika-Güney İspanya Bölgesi ile ilişkilendirdiğimiz seramikleri ele alınacaktır. Özellikle Yukarı Mezopotamya Bölgesi'nde çok az sayıda bilinen ve incelenen bu bulgular, Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz Bölgesi'nden bilinen buluntularının Mezopotamya'daki yayılımını göstermesi açısından oldukça önemli kanıtları sunmaktadır.

Kuzey Afrika-Güney İspanya Seramikleri

Kuzey Afrika ve Güney İspanya seramiklerinin Dara'da (Anastasiopolis) ele geçmiş olan örnekleri, Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri (AKAS ÇTK²), üretim yeri belli olmayıp Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin form özelliklerinden etkilenilerek yapılmış çanak/tabak/kâse formları (AKAS ÇTK VAR³) ve Dressel 1-6 Amphoralarının Kuzey Afrika-Güney İspanya merkezi üretimli geç dönem varyantı olan bazı amphora formları (KA-Gİ AMP⁴) şeklindedir.

Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri (AKAS ÇTK)

Genel Özellikleri

Kırmızı astarlı seramikler, ilk kez MÖ 2. yüzyıl ortalarında Doğu Sigillata A (DSA) seramikleri olarak Doğu Akdeniz Havzası'nda ardından da MÖ 1. yüzyıl başlarında da Akdeniz'in batısında görülmeye başlanmıştır (Adak-Adıbelli, 2006: 19). Tüm Akdeniz'de oldukça yoğun talep gören Doğu Sigillata A (DSA) seramikleri, benzer örneklerin yapımını tetikleyerek Doğu Sigillata B (DSB) ve ardından da İtalya ile Galia Bölgeleri'ndeki üretime önyak olup Batı Sigillataların

¹ Metin içerisinde MÖ (Milattan Önce) terimi kısaltma olarak kullanılmış; ancak MS (Milattan Sonra) terimi aksi bir durum söz konusu olmadıkça tarihlerin başında kullanılmamıştır. Yalnızca geçiş süreci olan durumlarda MÖ-MS kısaltmalarının kullanımına karışıklık yaşanmaması için yer verilmiştir.

² AKAS ÇTK, Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri Çanak/Tabak/Kâse kısaltmasıdır.

³ AKAS ÇTK VAR, Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri Çanak/Tabak/Kâse Varyantları kısaltmasıdır.

⁴ KA-Gİ AMP, Kuzey Afrika-Güney İspanya Amphoraları kısaltmasıdır.

ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hayes, 1972: 8-12, 41-59). MÖ 1. yüzyıl sonları ile MS 1. yüzyıl başlarında da bütün Akdeniz'de yaygınlaşan sigillataların yoğunluğu, 1. yüzyıl sonlarına doğru Doğu Akdeniz'de azalmaya 1. yüzyıl sonları ile 2. yüzyılda ise -üretim merkezlerinin Kuzey Afrika'ya doğru kaymasıyla- Batı Akdeniz'de artmaya başlamıştır (Greene, 1992: 30-31). AKAS ÇTK'lar genel olarak günümüz Tunus ile Cezayir'in doğusunu kapsayan Bizacena ve Numidia bölgelerinde yoğun olarak ele geçen örnekler olup üretimlerinin de bu bölgelerde yapıldığı anlaşılmaktadır (Williams, 1989: 38). Bölgenin yerleşimlerinden olan Oudna, Raqqada, Sidi Aich, Sfax ve Gabes gibi yerleşimler de üretimin yapıldığı atölye merkezleridir (Hayes, 1972: 296-299).

Batı Sigillata seramiklerini taklit ederek üretim yapmaya başlayan Afrika atölyeleri, zamanla oldukça büyük gelişim göstererek 2. yüzyıldan itibaren endüstriyel boyutta üretilmiş ve önce Batı Akdeniz ardından da 3. yüzyılda Doğu Akdeniz'de oldukça yoğun bir kullanım görmüştür (Adak-Adıbelli, 2006: 20). Vandalların 429 yılında Afrika'yı istila etmesi (Grant, 2000: 28) sonucu, 5. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra bölgede üretim duraklamaya başlamış⁵; ancak, yine de AKAS ÇTK'ların ihracatı 7. yüzyıl ortalarına kadar devam edebilmiştir (Adak-Adıbelli, 2006: 20).

AKAS ÇTK'lar, hamur ve astar bakımından önceki dönem sigillatalara göre daha kalitesiz örnekler olmasına karşın özellikle Afrika'nın zirai ürünler bakımından zengin olması sonucu ticaret yollarını kendi üzerine çekmiş ve bu sebeple seramik piyasasını da ele geçirmiştir (Elton, 2003: 173-181).

İlk kez ciddi anlamda Atina Agorası'nda yapılan kazılarda ele geçen AKAS ÇTK'lar, F.O. Waagé tarafından incelenmiştir (Waagé, 1933: 293-304). Ardından Antiokheia kazılarında bol miktarda görülen bu seramikler, doğuda da görülmeye başlamış ve F.O. Waagé uzun yıllar kabul görecektir olan tipokronolojisini oluşturmuştur (Waagé, 1948: 43-58, Fig. 28-32, Pls., VII-X). 256 yılında Sasaniler tarafından yakılıp yıkılmış olan Dura Europos kazılarındaki tahrip tabakalarının ortaya çıkarılması neticesinde gözlenmiş olan AKAS ÇTK'lar net bir *Terminus Ante Quem* sağlamıştır (Cox, 1949: 15). Önce Kilikia'da Tarsus-Gözlü Kule (Jones, 1950: 203-206, Fig. 163, B-H; 164, A-D; 165, No. 812, 816; 166, No. 820A; 207) ardından Atina Agorası (Robinson, 1959) buluntuları bu *Terminus Ante Quem* verileri ışığında J.W. Salomonson (1968), N. Lamboglia (1963) ile A. Carandini (1968) gibi araştırmacılar tarafından incelenmiş ve her biri kendi form tiplerini ve adlarını kullanmışlardır. J.W. Hayes, 1972 yılında o güne kadar yapılan bütün çalışmalar ve sonuçları hem tipolojik hem de kronolojik olarak karşılaştırarak AKAS ÇTK'ları 200 ana forma ayırmış ve 1-7. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir kronoloji önermiştir (Hayes, 1972: 13-211). J.W. Hayes, 1980 yılında yeni verileri değerlendirmiş ve 1972'deki verilere yeni buluntu merkezleri de eklemiştir. Bu sonuç ile bazı formlara alt tipler öneren J.W. Hayes, kronolojik birkaç değişikliğe gitmiştir (Hayes, 1980: 484-523). J.W. Hayes'in çalışmalarını takip eden araştırmalar genelde onun kronolojisi ve tipolojisi temelli olarak Yunanistan'da Korinth (Hayes, 1973a: 104, 118, 122, Fig. 4, No. 32-52; Adamsheck, 1979; Slane, 1990: 54-57), Adalarda Knossos (Hayes, 2001b: 434, 438, 442-443, Fig. 2: 49; 4: 20-21; 6: 3-4); Türkiye'de çok sayıda yerleşim biriminden özellikle Saraçhane (İstanbul) (Hayes, 1992: 5-7),

⁵ Bölgede seramik üretiminin azalması hakkında genel olarak bkz. Schmidt 1936: 305-315.

Sagalassos (Poblome, 1999: 293-297), Tarsus (Adak-Adıbelli, 2006: 19-89), Kelenderis (Tekocak, 2006: 50-54), Knidos (Doksanaltı, 2006: 361), Parion (Ergürer, 2012: 116-149), Olba (Aydın, 2019: 87-107), Arykanda (Yaman, 2018: 39-52) ve Anemurium (Williams, 1989: 38-45, Fig. 18-21); Filistin Bölgesi'nde Jerusalem (Kudüs) (Hayes, 1985: 185-186, 192-193, Fig. 61-62; Tushingham vd., 1985: 62, 90-97) ve Caesarea (Oleson vd., 1994: 44-47, Fig. 37-39); Mısır'da Abu Mena (Hayes, 1972: 1), İskenderiye (Rodziewicz, 1976: 27-37, Pl. 1-7) ve Kanaris (Johnson, 1981: 9-10, 46, 50, 114-115, Pl. 33-40, No. 213-240); Libya'da Kyrenaika Bölgesi'ndeki Tokra (Hayes, 1973b: 431-454); Tunus'ta ise Kartaca (Hayes, 1976: 47-123; Hayes – Riley, 1978: 23-98; Riley, 1981: 85-124; Mackensen, 1999: 545-565) gibi merkezlerde uygulanmıştır.

AKAS ÇTK'ların üretimi genelde seramiklerin yarı kuru halde kaideleri oluşturulurken bezeme olarak üzerlerine rulet, barbotine veya aplik süsleme gibi uygulamalar yapıp ardından astarın genelde daldırma tekniği kullanılarak uygulandığı şeklindedir (Hayes, 1972: 292-293); ancak yine de özellikle kabartmalı seramiklerin kalıpta yapılmış olabileceği de düşünülmektedir (Allais, 1959: 43-46, Fig. 1; Lamboglia, 1963: 158; Salomonson, 1969: 19, 108, Fig. 2, 23, Pl. IV, No. 1-2; Hayes, 1972: 293, Fig. 42, 54-56). Dönemlerine, atölyelerine ve malın kalitesine göre seramikler bazı aşamalar geçirmiştir. AKAS ÇTK'lar, oksidasyon aşamasında iyi kontrol edilmiş seramikler olup yaklaşık 1000 veya biraz daha düşük derecelerde pişirilmiştir (Hayes, 1972: 295).

AKAS ÇTK'lar genelde kırmızı ya da turuncu tonlarda görülür. Killeri oldukça iri ve tanelidir. En çok görülen katkı maddesi kireç ve kumdur. Ayrıca, seramiklerin kil ve astar özellikleri de üretildikleri uzun süreç içerisinde bazı değişikliklere uğramaktadır (Adak-Adıbelli, 2006: 23).

Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da Görülen Afrika Kırmızı Astarlı Seramikler

İlk kez Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Suriye kıyılarından –özellikle Antiokheia⁶– 3. yüzyılda Tunus Atölyelerinden ticaret yoluyla sağlanmıştır (Waagé, 1948: 48-50). Bütün Akdeniz'de olduğu gibi Hayes'in gruplandırması olduğu Hayes form 50 tabak formu özellikle Suriye'de Fırat (Euphrates) Nehri çevresindeki yerleşimlerde gözlenmektedir (Bonifay, 2005a: 566). Antiokheia (Waagé, 1948: 49, No. 836), Zeugma (Abadie-Reynal, 2005: 526-527), Ras İbn Hani (Touma, 1984: 93-94, Fig. 67-68), Hama (Lund, 1995: 139-140), Apamea (Vokaer, 2013: 572-573, Fig. 2: 1), Dura-Europos (Cox, 1949: 15, No. 90; Hayes, 1972: 69-70) ve Qreiyeh/Ayyash (Gschwind – Hasan, 2006: 331, No. 29) gibi yerleşimlerde çok sık görülen Erken Dönem Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, 3. yüzyıl Sasani işgali ile açıklanan tabakalarda ele geçmiştir.

4. yüzyıl ve 5. yüzyıl ilk yarısında Afrika Kırmızı Astarlı seramikler, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da çok yaygın olmuşlardır. Özellikle Hayes form 50, 61 ve 67, Apamea (Vokaer, 2013: 575), Hama (Lund, 1995: 140), Zeugma (Abadie-Reynal, 2005: 528), Antiokheia (Abadie-Reynal, 2005: 528), Ras İbn Hani (Vokaer, 2013: 575), Homs (Vokaer, 2013: 575), Resafa (Konrad, 1992: Fig. 5-6), Dıbsi Faraj (Harper, 1980: 332, Fig. B26-B27), Tell al-Rum (Gschwind – Hasan, 2006: 326,

⁶ Afrika, Phokaia ve Kıbrıs'ta üretilip tüm Akdeniz'e yayılmış olan seramiklerin özellikle Antiokheia limanlarından Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'ya taşındığı düşünülmektedir. Bkz. Vokaer, 2013: 579.

374, Fig. 4, 6) ve Qusair al-Saile (Konrad, 2001: 87, 142, Pls. 105, 107, 169-170) gibi merkezlerde görülmektedir.

5. yüzyıl ikinci yarısı ve daha da çok 6-7. yüzyıllarda Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da Hayes form 91, 103, 104, 105 ve 109 seramikleri ile çoğunlukla temsil edilmektedir (Vokaer, 2013: 576). Zeugma (Abadie-Reynal, 2005: 529-530), Hama (Lund, 1995: 140), Apamea (Vokaer, 2013: 575-576), Dehes (Sodini, 1990: 77), Antiokheia (Waagé, 1948: No. 803-805; Kenrick, 2009: Fig. 18: 3, PT 513), Qal'at Sem'an (Vokaer, 2013: 575-576), Andarin (Knötzele, 2003: Fig. 1: 1), Resafa (Konrad, 1992: 326, Fig. 5: 2-5), Qusair al-Saile (Konrad, 2001: 85, 142, Pls. 105, 108), Tell al-Rum (Gschwind – Hasan, 2006: 327, 374-375, Fig. 4, 10-11), Halabiya (Orssaud, 1991: 261, Pls. 124, 168-170), Tell Fakhariyah (Kantor, 1957: No. 69-70, Pls. 32-42), Dıbsi Faraj (Harper, 1980: Fig. B19), Homs (Vokaer, 2013: 575-576), Tell Seikh Hamad (Römer, 1995: Fig. 6d), el-Hulla (Konrad, 2001: 19, 142, Pl. 116: 2-4) ve hatta Aşağı Khabur Vadisi'ne⁷ kadar yayılan geniş bir coğrafyada bu seramikler görülmektedir.

Dara'da (Anastasiopolis) Görülen Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği (AKAS ÇTK)

Dara'da (Anastasiopolis) AKAS ÇTK'lardan toplamda altı adet örnek incelenmiştir. J.W. Hayes'in sınıflandırmasına göre ayrılmış olan bu örneklerden bir tanesi Hayes Form 93B, bir tanesi Hayes Form 99A, iki tanesi Hayes Form 99C, bir tanesi Hayes Form 104C ve bir tanesi de Hayes Form 105 olarak belirlenmiştir.

Tipoloji

AKAS ÇTK FORM 1 (Resim 3): Bu çanak/tabak/kâse formu içe eğik dışbükey gövdeli; dıştan yuvarlatılarak kalınlaştırılmış, üstte sivri ağızlı yapıya sahiptir. Afrika üretimi olan bu çanak/tabak/kâse formu Hayes Form 99A olarak bilinmektedir ve 510-540 yılları arasında tarihlenmektedir (Hayes, 1972: 152-155, Fig. 28: 7; Grandi, 2007: Pl. 7: 1).

AKAS ÇTK FORM 2 (Resim 4-5): Bu çanak/tabak/kâse formu içe eğik dışbükey gövdeli; dıştan kesilerek hafif aşağı sarkıtılmış, üstte sivri ağızlı ve dip kısmı ise dışa eğik dışbükey gövdeli; alçak halka dipli yapıya sahiptir. Afrika üretimi olan bu çanak/tabak/kâse formu Hayes Form 99C olarak bilinmektedir ve 560/580-620 yılları arasında tarihlenmektedir (Hayes, 1972: 152-155, Fig. 28: 22, 28; Grandi, 2007: Pl. 5: 5, 8: 1).

AKAS ÇTK FORM 3 (Resim 6): Bu çanak/tabak/kâse formu içe eğik düz gövdeli; hem içe hem dışa yuvarlatılarak kalınlaştırılmış yuvarlak ağızlı yapıya sahiptir. Afrika üretimi olan bu çanak/tabak/kâse formu Hayes Form 104C olarak bilinmektedir ve 550-625 yılları arasında tarihlenmektedir (Hayes, 1972: 162-163, 166, Fig. 30: 23).

AKAS ÇTK FORM 4 (Resim 7): Bu çanak/tabak/kâse formu dışa eğik dışbükey gövdeli; alçak halka dipli; dıştan dip-gövde arası kertik bezemeli yapıya sahiptir. Afrika üretimi olan bu çanak/tabak/kâse formu Hayes Form 105 olarak

⁷ Tell al-Sin'de yapılan araştırmalar için bkz. Römer 1995: Fig. 6a.

bilinmektedir ve 580/600-660 yılları arasına tarihlenmektedir (Hayes, 1972: 166-169, Fig. 31: 10; Grandi, 2007: Pl. 5: No. 5).

Hamur, Astar ve Katkı Maddesi Özellikleri

Dara (Anastasiopolis) Kazısı'nda ele geçmiş olan altı adet AKAS ÇTK formunda üç farklı hamur rengi, üç farklı astar rengi ve beş farklı katkı maddesi tespit edilmiştir.

AKAS ÇTK'ların hamur renkleri, 2.5 YR 5/8 kırmızı (**Resim 4-7**), 2.5 YR 6/8 açık kırmızı (**Resim 8**) ve 7.5 YR 4/3 kahverengi (**Resim 3**) şeklindedir.

AKAS ÇTK'ların astar renkleri, 2.5 YR 5/8 kırmızı (**Resim 6**), 2.5 YR 6/8 açık kırmızı (**Resim 4-5**), 7.5 YR 3/1 çok koyu gri (**Resim 3**), 10 R 5/6 kırmızı (**Resim 8**) ve 10 R 5/8 kırmızı (**Resim 7**) şeklindedir.

AKAS ÇTK'ların katkı maddeleri taşçık (**Resim 3-4, 6-8**), kum (**Resim 3-8**), kireç (**Resim 3, 5, 7-8**), mika (**Resim 5-6**) ve bitki (**Resim 3-4, 6-8**) şeklindedir.

Bezeme Özellikleri

Genel olarak Dara'da (Anastasiopolis) ele geçen AKAS ÇTK'lar bezemesiz olarak gözlenmiştir. Yalnızca bir örnekte kertik bezeme gözlenmiş olup baskı bezemeli bir örnekte aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

AKAS ÇTK BEZEME (Resim 8): Bu çanak/tabak/kâse bezemesi tondonun iç kısmında baskı ile yapılmış kantharos bezemesi şeklinde tondonun tam ortasında yer almaktadır. Afrika üretimi olan bu çanak/tabak/kâse formuna ait bezeme genel olarak Hayes Form 93B'de görülmektedir ve 500-540 arasına tarihlenmektedir (Hayes, 1972: 148, 270-271, Fig. 53: 275d). Dara'da (Anastasiopolis) bu örnekten bir adet gözlenmiştir.

Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerin Varyantları (AKAS ÇTK VAR)

Genel Özellikleri

Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerin dönemi içerisinde çok fazla kullanım görmesi sonucu bu seramiklerin farklı varyasyonları da üretilmiştir. Batı Akdeniz'den Doğu Akdeniz Bölgesi'ne getirilmiş bazı örnekler, 4-7. yüzyıllarda günlük kullanım kapları olarak görülebilmektedir (Hayes, 2003: 488-489, Fig. 22: 243). Bu örneklerin bazıları Dara'da da görülmüş olup aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Dara'da (Anastasiopolis) Görülen Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerin Varyantları (AKAS ÇTK VAR)

Dara'da (Anastasiopolis) üç adet AKAS ÇTK VAR formları tespit edilmiş olup aşağıda tipolojik, hamur-astar-katkı maddesi ve bezeme özellikleriyle ele alınmıştır.

Tipoloji

AKAS ÇTK VAR FORM 1 (Resim 9-11): Bu çanak/tabak/kâse formu içe eğik dışbükey gövdeli; dıştan kesilmiş hem içe hem dışa çekilerek kalınlaştırılmış ağızlı yapıya sahiptir. Genel olarak bu form, AKAS ÇTK'ların varyantı olarak 4-7. yüzyıllarda üretilen örnekleridir (Hayes, 2003: 488-489, Fig. 22: 243). Dara

(Anastasiopolis) kontekst verilerine göre 6. yüzyıla tarihlenmektedir⁸. Bu form, Dara'da üç adet olmak üzere Form 1.1 (**Resim 9**), 1.2 (**Resim 10**), 1.3 (**Resim 11**) olarak üç farklı alt tipte görülmektedir.

Hamur, Astar ve Katkı Maddesi Özellikleri

Dara (Anastasiopolis) Kazısı'nda ele geçmiş olan üç adet AKAS ÇTK VAR'da üç farklı hamur rengi, tek astar rengi ve dört farklı katkı maddesi tespit edilmiştir.

AKAS ÇTK VAR hamur renkleri, 2.5 Y 8/2 soluk kahverengi (**Resim 11**), 2.5 YR 5/6 kırmızı (**Resim 9**) ve GLEY 1 10 Y 8/1 açık yeşilimsi gri (**Resim 10**) şeklindedir.

AKAS ÇTK VAR astar renkleri, 5 Y 8/3 soluk sarı (**Resim 9**) ve 5 Y 8/4 soluk sarı (**Resim 10-11**) şeklindedir.

AKAS ÇTK VAR katkı maddeleri, taşçık (**Resim 9-11**), kum (**Resim 9-11**), kireç (**Resim 9-11**) ve bitki (**Resim 9-11**) şeklindedir.

Bezeme Özellikleri

Dara'da (Anastasiopolis) toplamda üç adet tespit edilmiş bu örneklerden hiçbirinde bezemeye rastlanılmamıştır.

Kuzey Afrika-Güney İspanya Amphoraları (KA-Gİ AMP)

Genel Özellikleri

Erken Roma İmparatorluk Dönemi amphoraları olan Dressel 1-6 Amphoraları'ndan özellikle Keay XXXIV, Keay XXXV ve Keay LXII Tipleri ile LRA 1 taklidi olduğu düşünülen Kartaca üretimi Amphoralar, 5-6. yüzyıllarda yoğun görülen örneklerdir. Konunun bütünlüğü adına genel olarak bu Kuzey Afrika-Güney İspanya Amphoraları'ndan özellikle Suriye ve Kuzey Mezopotamya Bölgesi'nde Dara'da görülen örnekler aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Dara'daki Kuzey Afrika-Güney İspanya Amphoraları (KA-Gİ AMP)

Dara'da (Anastasiopolis) dört adet Kuzey Afrika-Güney İspanya Bölgesi üretimi olduğu düşünülen amphora formları tespit edilmiş olup aşağıda tipolojik, hamur-astar-katkı maddesi ve bezeme özellikleriyle ele alınmıştır.

Tipoloji

KA-Gİ AMP FORM 1 (Resim 12): Bu amphora formu uzun, dikey ve düz boyunlu; dışa kıvrık ağızlı yapıya sahiptir. Genel olarak Kuzey Afrika'da ve Güney İspanya'da görülen bu formlar, Dressel 1-6 Amphoralarının farklı bir varyasyonu Keay XXXIV Tipi olup 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir (Keay, 1984: 231-233, Fig. 98: 1, 3; Peacock, 1984: 133, Form 53, Fig. 40: 71-73; Opaít, 1997-1998: 59, Pl. 13: 33a-b, 34a-b; Reynolds, 1997-1998: Fig. 59; Bonifay, 2005b: Fig. 10: 1).

KA-Gİ AMP FORM 2 (Resim 13): Bu amphora formu uzun, içe eğik içbükey boyunlu; dışa kıvrık ağızlı yapıya sahiptir. Genel olarak Kuzey Afrika ve

⁸ Dara'daki CCK ve CFY kodlu konteks verileri için bkz. Tosun 2020: 121, 1067, Çiz. 1.

Güney İspanya'da görülen bu formlar, Dressel 1-6 Amphoralarının farklı bir varyasyonu olan bu örnekler, Keay XXXIV Tipine göre ağız kısmı daha aşağı sarkık olan Keay XXXVA Tipi olup 5. yüzyıl üçüncü çeyreğine (450-475) tarihlenmektedir (Keay, 1984: 234, Fig. 99: 8, 13; Peacock, 1984: 135, Form 63, Fig. 41: 93; Pallarès, 1987: 283, No. 5, Fig. 13; Opait, 1997-1998: 58, Pl. 13: 32; Reynolds, 1997-1998: Fig. 60; Özügül, 2014: Şek. 3: 12).

KA-Gİ AMP FORM 3 (Resim 14): Bu amphora formu içe eğik düz boyunlu, dıştan kesilmiş sivri ağızlı yapıya sahiptir. Genel olarak Kuzey Afrika ve Güney İspanya sahillerinde görülen ve Akdeniz Bölgesi geneline de yayılmış olan Keay LXIIA Tipi olarak da adlandırılan bu amphoralar, 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl ilk çeyreği arasında (450-525) tarihlendirilmektedir (Almagro, 1955: 315-316, Fig. 296; Riley, 1979: Fig. 87: 281, 95: 388; Keay, 1984: 309-319, Fig. 139: 5, 142: 1-3; Peacock, 1984: 133, Form 52, Fig. 40: 70; Whitehouse vd., 1985: Fig. 7: 54; Peacock vd., 1989: 186-187, Fig. 9: 1-3; Bonifay – Piéri, 1995: 103, Fig. 3: 23-25; Opait, 1997-1998: Pl. 6: 11a-b, 12a-b). Doğu Akdeniz (Hayes, 2001a: Fig. 10: B58) ve Kuzey Mezopotamya'da da (Ökse – Görmüş, 2013: Şek. 14; Özügül, 2014: Şek. 6-7) görülen örnekleri vardır. Dara'da iki adet örneği ele geçmiştir.

KA-Gİ AMP FORM 4 (Resim 15): Bu amphora formu uzun, dik ve düz boyunlu; dışa eğik hafif dışbükey omuzlu; dışa eğik dışbükey gövdeli; düz ağızlı; ağız altı, boyun ve gövde üzeri oluk bezemeli; boyun ve omuzdan kulplu yapıya sahiptir. Genel olarak Kartaca (Kuzey Afrika) Bölgesi'nde yoğun olarak görülen bu form 6. yüzyıla tarihlenmektedir (Fulford, 1984: Fig. 34; Reynolds, 2005: Pl. 4, Fig. 34.).

Hamur, Astar ve Katkı Maddesi Özellikleri

Dara (Anastasiopolis) Kazısı'nda ele geçmiş olan beş adet KA-Gİ AMP'de dört farklı hamur rengi, dört farklı astar rengi ve beş farklı katkı maddesi tespit edilmiştir.

KA-Gİ AMP hamur renkleri, 2.5 Y 8/2 soluk kahverengi (**Resim 13**), 5 Y 8/3 soluk sarı (**Resim 14**), 5 YR 6/4 açık kırmızimsi kahverengi (**Resim 12**) ve GLEY 1 5 GY 8/1 açık yeşilimsi gri (**Resim 15**) şeklindedir.

KA-Gİ AMP astar renkleri, 2.5 Y 8/3 soluk kahverengi (**Resim 12**), 5 Y 8/2 soluk sarı (**Resim 13**), White page 2.5 Y₁₀/2 9.5/ çok soluk sarı (**Resim 14**) ve GLEY 1 10 Y 8/1 açık yeşilimsi gri (**Resim 15**) şeklindedir.

KA-Gİ AMP katkı maddeleri taşçık (**Resim 12-15**), kum (**Resim 12-15**), kireç (**Resim 12-13**), şamot (**Resim 13, 15**) ve bitki (**Resim 12-15**) şeklindedir.

Bezeme Özellikleri

Dara'da (Anastasiopolis) ele geçirilmiş olan beş adet KA-Gİ AMP'dan yalnızca bir tanesinde kazıma ile yapılmış yiv bezemeye rastlanmıştır olup (**Resim 14**) diğer dört örnekte (**Resim 12-14**) herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

Sonuç

6. yüzyıl başlarında kurulmuş olan Dara (Anastasiopolis), tarihi kaynaklarda daha çok Roma-Sasani savaşları sırasında müstahkem bir sınır garnizonu olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra 6. yüzyılda Roma İmparatorluğu için Mezopotamya'daki en önemli varlık göstergesi olan şehirdir. Kentte 1986 yılından bu yana yapılan kazılarda az sayıda da olsa ele geçen bazı Batı Akdeniz Bölgesi

seramiklerinin varlığı dönemi içerisinde ciddi ticari ağlara sahip olduğunu da bize göstermektedir.

Dara'da (Anastasiopolis) Afrika üretimli olduğunu düşündüğümüz iki tür çanak/tabak/kâse örnekleri ile karşılaşmış olup bunlar: kaliteli olan Afrika kırmızı astarlı seramikleri ile bu seramiklerin farklı varyantları olduğunu düşündüğümüz daha kalitesiz seramiklerdir. Dara'da (Anastasiopolis) toplamda dokuz adet tespit edilmiş olan Afrika çanak/tabak/kâselerinden altı tanesi Afrika kırmızı astarlı seramikleri, üç tanesi ise bu seramiklerin farklı bir varyantı olan örnekleridir.

Dara'da (Anastasiopolis) tespit edilip çalışılmış altı adet AKAS çanak/tabak/kâselerinde dört farklı form belirlenmiş olup hepsi tek tipte görülmektedir. Form 1: Hayes Form 99A, Form 2: Hayes Form 99C, Form 3: Hayes Form 104C, Form 4: Hayes Form 105 olarak tespit edilmiş olup bir adet tondo kısmına ait parça da görülen kantharos bezeme de Hayes Form 93B'ye aittir. Hamur renklerinde çeşitlilik az olup üç farklı hamur rengi belirlenmiştir. Ayrıca, üç farklı astar rengi de gözlenmiştir. Bezeme olarak yalnızca bir örnekte kertik, bir örnekte de baskı ile yapılmış bezeme mevcut olup diğer dört örnek bezemesizdir. Katkı maddesi olarak da taşçık, kum, kireç ve bitki yoğun, mika ise bazı örneklerde az miktarda görülmektedir. Form 1, 510-540; Form 2, 560/580-620; Form 3, 550-625; Form 4 ise 580/600-660'a tarihlenmektedir. Ayrıca, kantharos bezemeli bir çanak/tabak/kâsenin tondo bölümüne ait seramik parçası da 500-540 yılları arasına tarihlenmektedir.

Dara'da (Anastasiopolis) tespit edilip çalışılmış üç adet AKAS çanak/tabak/kâse varyantlarında tek form üç alt tipte görülmektedir. Hamur renkleri her birinde farklı olmakla birlikte tek astar rengi gözlenmiştir. Tüm örnekler bezemesizdir. Katkı maddesi olarak da taşçık, kum, kireç ve bitki görülmektedir. Bu AKAS çanak/tabak/kâse varyantları 4-7. yüzyılda görülen örneklerdir. Ancak, Dara'da (Anastasiopolis) bu örneklerin belirli kontekslerde ele geçmiş olmasından kaynaklı daha dar bir tarih aralığı olan 6. yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

Dara'da (Anastasiopolis) tespit edilip çalışılmış beş adet KA-Gİ Amphorası'nda dört farklı form belirlenmiş olup hepsi tek tipte görülmektedir. Hamur renklerinde çeşitlilik olup dört farklı hamur rengi belirlenmiştir. Ayrıca, dört farklı astar rengi de gözlenmiştir. Bezeme olarak yalnızca bir örnekte kazıma ile yapılmış yiv bezeme kullanılmış olup diğer örnekler bezemesizdir. Katkı maddesi olarak da taşçık, kum ve bitki yoğun, kireç ve şamot ise az miktarda görülmektedir. KA-Gİ Amphoraları'ndan Form 1, 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl başlarına; Form 2, 5. yüzyıl üçüncü çeyreğine; Form 3, 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl ilk çeyreğine; Form 4 ise 6. yüzyıla tarihlenmektedir.

Zeytinyağı ve şarap gibi sıvı ürünleri taşıma da kullanılan Dara'daki (Anastasiopolis) amphoraların Roma-Sasani savaşları sırasında kente erzak yardımı amaçlı getirilmiş olması muhtemel görünmektedir. Ancak, buluntular içerisinde 6. yüzyıldan daha erken amphora ve çanak/tabak/kâse bulgularının olması kentin garnizon olarak kuruluşundan önce de araçlar vasıtasıyla Kuzey Afrika ve Güney İspanya ile ticaretin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nun dönemi içerisindeki en kaliteli seramiklerinden olan Afrika kırmızı astarlı seramiklerinin Dara'daki (Anastasiopolis) varlığı da kentte elit bir grup tarafından bu tür çanak/tabak/kâselerin sofralarında kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.

Murat Tosun- *Dara'dan (Anastasiopolis) Batı Akdeniz (Kuzey Afrika-Güney İspanya '?)*
Seramikleri

Roma İmparatorluğu'nun en batı sınırlarını teşkil eden Kuzey Afrika ve Güney İspanya üretimi bu seramiklerin yine Roma İmparatorluğu'nun en doğu sınırlarından birisi olan Dara'da (Anastasiopolis) bile ele geçmiş olması dönemi içerisinde muazzam bir deniz ve kara ticaretinin varlığını kanıtlamaktadır. Daha çok Akdeniz Bölgesi'nden bilinen bu buluntular, Yukarı Mezopotamya Bölgesi'nde çok az sayıda bilinmekte ve incelenmektedir. Dara (Anastasiopolis) verileri ışığında bu seramiklerin dönemi içerisindeki ticari ağı ve yayılım alanını göstermesi açısından da oldukça değerli bilgileri bize sunduğu şüphesizdir.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal, C. (2005). Les sigillées africaines à Zeugma. *Mélanges Jean-Pierre Sodini, Travaux et Mémoires 15*, 523-546.
- Adak-Adıbelli, I. (2006). *Tarsus Geç Roma Seramiği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adamsheck, B. (1979). *Kenchreai, Eastern Port of Corinth IV: The Pottery*. Leiden: Brill.
- Allais, Y. (1959). Plat de Djémila à décor mythologique. *Libyca VII*, 43-58.
- Almagro, M. (1955). *Las necrópolis de Ampurias*. Barcelona: Published by Seix Barral.
- Aydın, S. (2019). *Olba Geç Roma Dönemi Seramik Buluntuları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bonifay, M. (2005a). Observations sur la diffusion des céramiques africaines en Méditerranée orientale durant l'antiquité tardive. *Mélanges Jean-Pierre Sodini, Travaux et Mémoires 15*, 565-581.
- Bonifay, M. (2005b). Observations sur la typologie des amphores africaines de l'Antiquité tardive. J.M. Gurt i Esparraguera vd. (eds.), *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry (LRCW 1)*, 451-472.
- Bonifay, M. – Piéri, D. (1995). Amphores du Ve au VIIe s. à Marseille: nouvelles données sur la typologie et le contenu. *Journal of Roman Archaeology 8*, 94-120.
- Carandini, A. vd. (1968). *Le terme del Nuotatore: scavo dell'ambiente IV, Ostia I*. Roma: De Luca.
- Cox, D.H. (1949). *The Excavation at Dura-Europos, Final Report IV, part I, fasc. 2: The Greek and Roman Pottery*. New Haven: Yale University Press.
- Doksanaltı, E. (2006). *Knidos Kap-Krio Kazı Alanı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elton, H. (2003). The Economy of Cilicia in Late Antiquity. *OLBA VIII*, 173-181.
- Ergürer, H.E. (2012). *Parion Roma Dönemi Seramiği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fulford, M.G. (1984). The Coarse (kitchen and domestic) and Painted Wares. M.G. Fulford – D.P.S. Peacock (eds.). *Excavations at Carthage: The Bristol Mission: The avenue du Président Habib Bourguiba, Salambo: The Pottery and other Ceramic Objects from the site I (2)*, 155-231.
- Grandi, E. (2007). Late Antique Early Medieval (5th-7th cent. AD) fine pottery from archaeological contexts in Venice's Lagoon. B. Böhlendorf-Arslan vd. (eds.). *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean*

Archaeological Contexts/Akdeniz Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimari Seramiği, Byzas 7, 1-24.

Grant, M. (2000). *Roma'dan Bizans'a: İ.S. Beşinci Yüzyıl*. Z.Z. İlkelen (çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.

Greene, K. (1992). *Roman Pottery*. Berkeley-London: University of California Press.

Gschwind, M. – Hasan, H. (2006). Die spätrömisch-frühislamische Zivilsiedlung Tall ar-Rum und die spätantike Besiedlung des Euphrattales zwischen Zenobia und Circesium. *Damaszener Mitteilungen 15*, 321-382, Pls. 58-67.

Harper, R. (1980). Athis-Neocaesareia-Qasrin-Dibsi Faraj. J.-C. Margueron (ed.). *Le Moyen-Euphrate. Zone de contacts et d'échanges (pp. 327-348)*. Actes du colloque de Strasbourg 10-12 mars 1977. Leiden: [Travaux du Centre de Recherche sur le Proche Orient et la Grèce Antiques](#).

Hayes, J.W. (1972). *Late Roman Pottery*. London: British School at Rome.

Hayes, J.W. (1973a). Roman Pottery from the South Stoa at Corinth. *Hesperia 42*, 416-470.

Hayes, J.W. (1973b). The Pottery. in: J. Boardman – J. Hayes. Excavation at Tocra 1963-1965: The Archaic Deposits II and Later Deposits. *British School of Archaeology at Athens 10*, 431-454.

Hayes, J.W. (1976). 3. Pottery: Stratified Groups and Typology. J.H. Humphrey (ed.). *Excavations at Carthage 1975, Conducted by the University of Michigan I*, 47-123.

Hayes, J.W. (1980). *A Supplement to Late Roman Pottery*, London: British School at Rome.

Hayes, J.W. (1985). Hellenistic to Byzantine Fine Wares and Derivatives in The Jerusalem Corpus. A.D. Tushingham (ed.). *Excavations in Jerusalem 1961-1967 I. (ROM)*, 181-194.

Hayes, J.W. (1992). *The Pottery: Excavations at Saraçhane in Istanbul II*. Oxford: Princeton University Press.

Hayes, J.W. (2001a). Late Roman fine wares and their successors: a mediterranean Byzantine perspective (with reference to the Syro-Jordanian situation). E. Villeneuve – P. Watson (eds.). *La céramique byzantine et proto-islamique en Syrie-Jordanie (IVe–VIIIe siècles ap. J.-C.)*. Actes du colloque tenu à Amman les 3, 4 et 5 décembre 1994, *Bibliothèque archéologique et historique 159*, 275-282.

Hayes, J.W. (2001b). Early Christian Pottery from Knossos: The 1978-1981 Finds from Knossos Medical Faculty Site. *The Annual of the British School at Athens 96*, 431-454.

Hayes, J.W. (2003). Hellenistic and Roman pottery deposits from the 'Saranda Kolones' castle site at Paphos. *The Annual of the British School at Athens 98*, 447-516.

Hayes, J.W. – Riley, J.A. (1978). Pottery Report-1976. J.H. Humphrey (ed.). *Excavations at Carthage 1976: Conducted by The University of Michigan 4*, 23-98.

Johnson, B.L. (1981). *Pottery from Karanis, Excavations of University of Michigan*. Michigan: Ann Arbor.

Jones, F.F. (1950). *The pottery: Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, The Hellenistic and Roman Periods I*. H. Goldman (ed.). New Jersey: Princeton University Press.

Kantor, H. (1957). The pottery. in: C. McEwan vd. (eds.). *Soundings at Tell Fakhariyah, The University of Chicago Oriental Institute Publications 79*, 21-41.

Keay, S.J. (1984). *Late Roman Amphorae In The Western Mediterranean: A Typology And Economic Study: The Catalan Evidence*. Oxford: BAR 196.

Kenrick, P. (2009). On the silk route: imported and regional pottery at Zeugma. M. Mundell-Mango (ed.). *Byzantine Trade, 4th–12th centuries. The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the 38th annual Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford: Routledge, 263-272.

Keser-Kayaalp, E. – Erdoğan, N. (2017). Recent Research on Dara/Anastasiopolis. E. Rizos (ed.). *New Cities in Late Antiquity: Documents and Archaeology*, Turnhout: Brepols, 153-175.

Knötzele, P. (2003). Die Kleinfunde aus Androna/al Andarin-ein Vorbericht über die Jahre 1997 bis 2001. in: J. Strube vd. Androna/al Andarin. Vorbericht über die Grabungskampagnen in den Jahren 1997–2001. *Archäologischer Anzeiger 2003*, 95-111.

Konrad, M. (1992). Flavische und spätantike Bebauung unter der Basilika B von Resafa-Sergiupolis. *Damaszener Mitteilungen 6*, 313-402.

Konrad, M. (2001). *Der spätrömische Limes in Syrien. Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium, Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.

Lamboglia, N. (1963). Nuove osservazioni sulla terra sigillata chiara. *Rivista di studi liguri XXIX*, 145-212.

Lund, J. (1995). A fresh look at the Roman and Late Roman fine wares from the Danish excavations at Hama, Syria. H. Meyza-J. Mlynarczyk (eds.). *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean. Advances in Scientific Studies: Acts of the II Nieborów Pottery Workshop*, 134-161.

Mackensen, M. (1999). Spätantike Keramikensembles und Baumassnahmen in der südlichen Raumzeile der Insula E.218. F. Rakob (ed.). *Die Deutschen Ausgrabungen in Karthago*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 545-565.

Oleson, J.P. vd. (1994). *The Harbours of Caesarea Martima: Results of the Caesarea Ancient Harbour Excavation Project 1980-85, II*. J. P. Oleson (ed.). Oxford: Tempus Reparatum.

Opait, A. (1997-1998). North African and Spanish amphorae in Scythia Minor. *Il Mar Nero, Annali di archeologia e storia 3*: 47-95.

Orssaud, D. (1991). La céramique. J. Lauffray (ed.). *Halabiyya-Zenobia, place forte du limes oriental et la Haute-Mésopotamie au VIe siècle 2*, 260-275.

Ökse, A.T. – Görmüş, A. (2013). Salat Tepe 2005-2008 Kazıları. *Ilisu Barajı ve Hes Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları/The Ilisu Dam and Hep Project Excavations Season 2004-2008*, Diyarbakır: [T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları](#), 163-200.

Özügül, A. (2014). Dara (Anastasiopolis) Sırsız Seramikleri. M.A. Eser vd. (eds.). *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 18-20 Ekim 2012, Cilt 2*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 651-661.

Pallarès, F. (1987). Alcune considerazione sulle anfore del Battistero di Albenga. *Rivista di studi Liguri LIII*, 269-306.

Peacock, D.P.S. (1984). The amphorae: typology and chronology. M.G. Fulford – D.P.S. Peacock (eds.). *Excavations at Carthage: The Bristol Mission: The avenue du Président Habib Bourguiba, Salambo: The Pottery and other Ceramic Objects from the site I (2)*, 116-140.

Peacock, D.P.S. vd. (1989). Roman amphora production in the Sahel region of Tunisia. *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche, Actes du colloque de Sienna (22-24 mai 1986), Collection de l'École Française de Rome 114*, 179-222.

Poblome, J. (1999). *Sagalassos Red Slip Ware Typology and Chronology, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology II (SEMA II)*. Turnhout: Brepols.

Reynolds, P. (1997-1998). Pottery production and economic exchange in second century Berytus: Some preliminary observations of ceramic trends from quantified ceramic deposits from the AUB-Leverhulme excavations in Beirut. *Berytus 42*, 35-110.

Reynolds, P. (2005). Levantine amphorae from Cilicia to Gaza: a typology and analysis of regional productions trends from the 1st to the 7th centuries. J. Gurt i Esparraguera vd. (eds.). *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry (LRCW 1)*, 563-611.

Riley, J.A. (1979). The coarse pottery from Berenice. *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice), II. Supplement to Libya Antiqua 5*, 91-467.

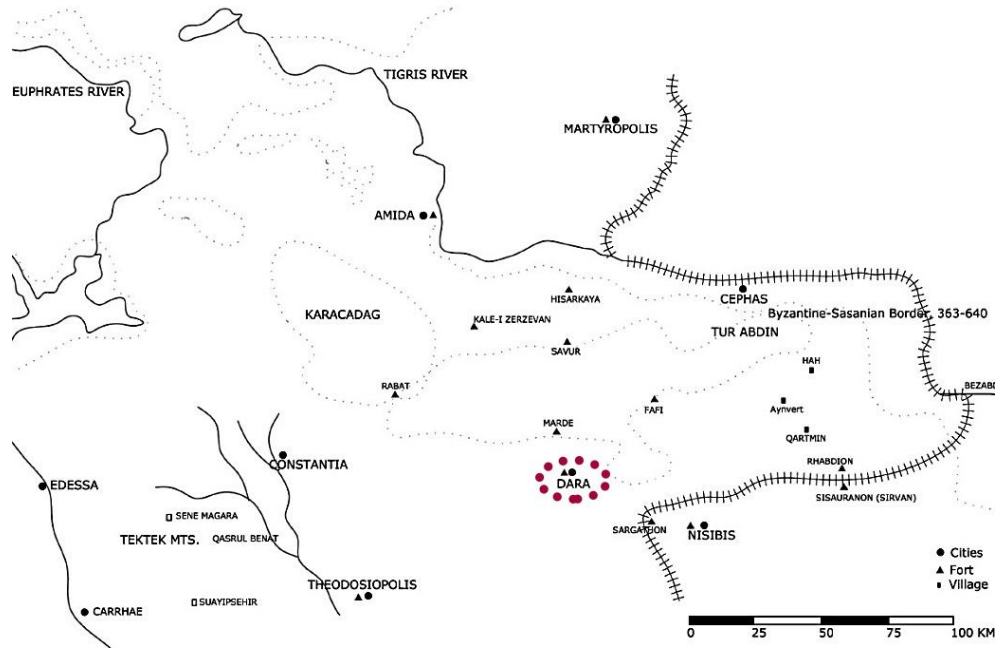
Riley, J.A. (1981). The Pottery from the Cistern 1977.1, 1977.2 and 1977.3: General discussion of imported eastern Mediterranean amphoras and Late Roman fine wares. in: J.H. Humphrey (ed.). *Excavations at Carthage 1977, conducted by the University of Michigan, Carthage VI*, 85-124.

Robinson, H.S. (1959). *Pottery of The Roman Period: Chronology, The Athenian Agora V*. New Jersey: Princeton University Press.

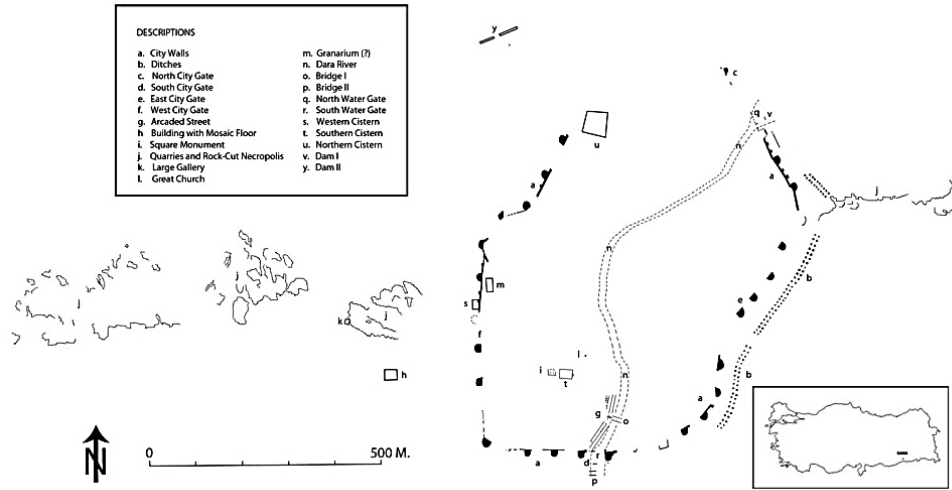
Rodziewicz, M. (1976). *Alexandrie I: La Ceramique Romaine Tardive d'Alexandrie*. Warsaw: [Éditions scientifiques de Pologne](#).

Römer, C. (1995). Die rot engobierte Keramik im Unteren Habur-Gebiet. H. Meyza – J. Mlynarczyk (eds.). *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean. Advances in Scientific Studies, Acts of the II Nieborów Pottery Workshop*, 351-363.

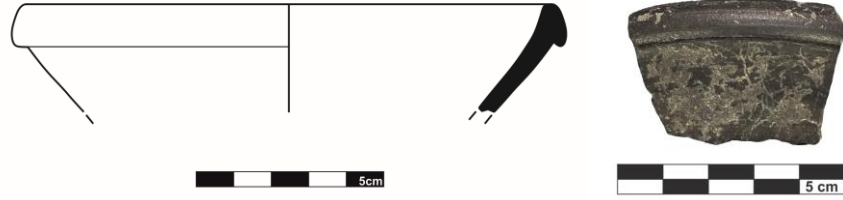
- Salomonson, J.W. (1968). Études Sur la Ceramique Romaine D'afrique. *Bulletin Antieke Beschaving XLIII*, 80-145.
- Salomonson, J.W. (1969). *Spätromische Rote tonware mit reliefverzierung aus Nordafrikanischen Werkstätten*. Rome: Bulletin Antieke Beschaving.
- Schmidt, L. (1936). *The Sueves, Allans and Vandals in Spain, 409-429, The Vandal Dominion in Africa, 429-533: The Christian Roman Empire and the Foundation of the Teutonic Kingdoms I*. H.M. Gnatkin-J.P. Whitney (eds.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Slane, K.W. (1990). *The Sanctuary of Demeter and Kore the Roman pottery and Lamps, Corinth XVIII (II)*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sodini, J.P. (1990). Villes et campagnes en Syrie du nord: échanges et diffusion des produits d'après les témoignages archéologiques. E. Aerts vd. (eds.). *Models of Regional Economies in Antiquity and the Middle Ages to the 11th Century. Proceedings of Tenth International Economy Congress*, Leuven: 72-83.
- Tekocak, M. (2006). *Kelenderis Roma Çağı Seramiği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, M. (2018). "Kuruluş, Yükseliş ve Çöküşü ile Roma'nın Mesopotamia'daki Son Varlık Göstergesi: Dara (Anastasiopolis-Justiniana Nova)", D. Yiğitpaşa (ed.), *Amisos 3 (5)*, 455-480.
- Tosun, M. (2020). *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Touma, M. (1984). *La céramique byzantine de la Syrie du nord du IV au VI siècle*, (Unpublished P.h.D. Thesis), Sorbonne: University of Paris I.
- Tushingham, A.D. vd. (1985). *Excavations in Jerusalem 1961-1967 (ROM)*. Toronto: Oxbow Books.
- Vokaer, A. (2013). Pottery Production and Exchange in Late Antique Syria (Fourth-Eight Century A.D.). A Study of Some Imported and Local Wares. L. Lavan (ed.). *Local Economies? Production and Exchange of Inland Regions in Late Antiquity, Late Antique Archaeology 10*, 567-606.
- Yaman, A. (2018). *Arykanda Geç Antik Dönem Mahallesi Seramikleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Waagé, F.O. (1948). *Hellenistic and Roman Tableware of North Syria, Antioch-on-the Orontes IV,1: Ceramics and Islamic Coins*. Princeton: Department of Art and Archaeology.
- Whitehouse, D. vd. (1985). The Schola Praeconum II. *Papers of the British School at Rome 53*, 163-210.
- Williams, C. (1989). *Anemurium. The Roman and Early byzantine Pottery*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

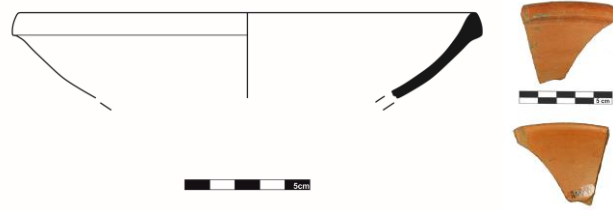
Resim 1: Dara'nın konumunu gösteren harita (Keser-Kayaalp – Erdoğan 2017: 154, Fig. 1)

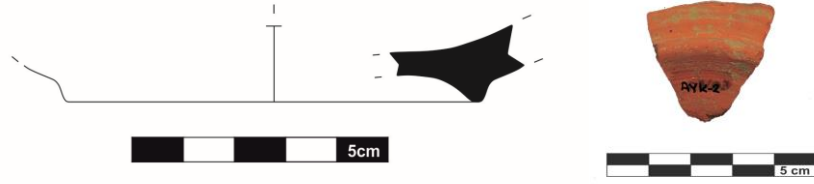
Resim 2: Dara planı (Tosun 2018: Resim 1)

Resim 3: AKAS ÇTK FORM 1

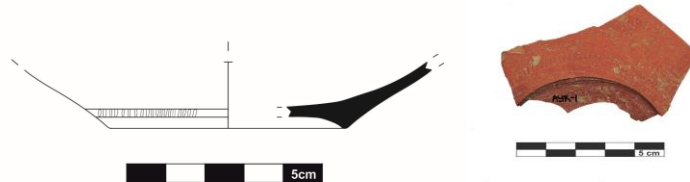
Resim 4: AKAS ÇTK FORM 2

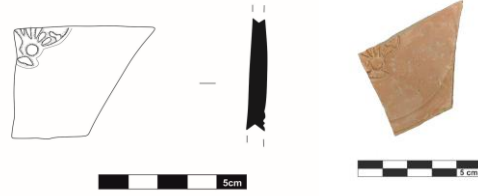
Resim 5: AKAS ÇTK FORM 2

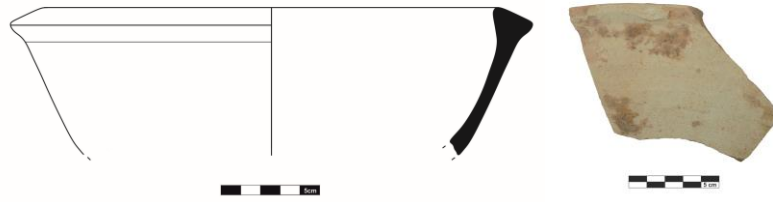
Resim 6: AKAS ÇTK FORM 3

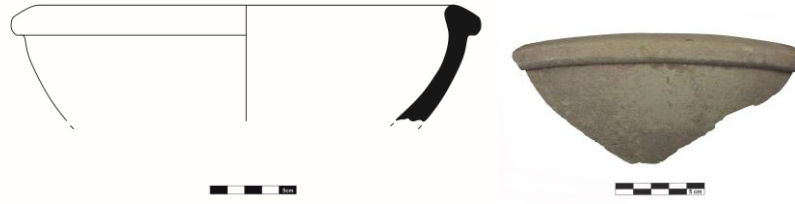
Resim 7: AKAS ÇTK FORM 4

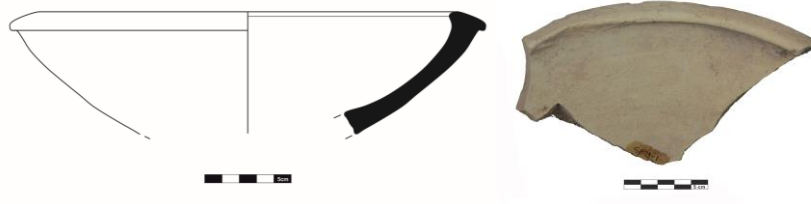
Resim 8: AKAS ÇTK BEZEME

Resim 9: AKAS ÇTK VAR FORM 1.1

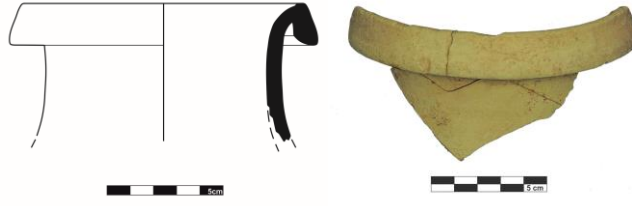
Resim 10: AKAS ÇTK VAR FORM 1.2

Resim 11: AKAS ÇTK VAR FORM 1.3

Resim 12: KA-Gİ AMP FORM 1

Resim 13: KA-Gİ AMP FORM 2

Resim 14: KA-Gİ AMP FORM 3

Resim 15: KA-Gİ AMP FORM 4